

УДК 378.016:78

Олексюк О. М.*

ДУХОВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННОСТІ КОМПЕТЕНТНІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ ВИЩОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

У статті обґрунтовуються принципи педагогіки духовного потенціалу особистості. Розкривається сутність духовних детермінант і цінностей компетентнісно орієнтованої вищої мистецької освіти. Пропонується психолого-педагогічний аналіз мистецької компетентності особистості.

Ключові слова: духовні детермінанти, духовні цінності, компетентнісний підхід, вища мистецька освіта.

Реалізація компетентнісного підходу у вищій мистецькій освіті зумовлюється радикальними змінами, що відбуваються в сферах духовного виробництва і в професійних структурах. Аналіз основних тенденцій розвитку вищої мистецької освіти в Україні свідчить про те, що в сучасних умовах активізується процес пошуку нових стратегій і інноваційних технологій.

Разом з тим загальний кризовий стан соціуму і багатогранний прояв новітніх процесів у сфері освіти висвітлюють одну з головних причин втрати чіткого визначення мети у вихованні, що складається у відсутності методологічно обґрунтованої концепції, в основі якої були б чіткі орієнтири для духовного становлення підростаючого покоління. Пошук шляхів реалізації компетентнісного підходу, модернізація загальної освітньої парадигми та вибору оптимальних технологій духовного становлення особистості реально можливий за умови розвитку окремого напрямку в педагогічній науці – педагогіки духовного потенціалу особистості.

Широта і багатоаспектність педагогіки духовного потенціалу особистості робить необхідним поглиблений, проблемно спрямований методологічний аналіз духовних домінант компетентнісно орієнтованої вищої мистецької освіти. Доцільно розкрити передумови, що детермінують здатність переводити універсум зовнішнього буття у внутрішній всесвіт особистості (С.Кримського). Для цього необхідно розрізняти «три світи» людини – світ природний, світ соціальний і світ культурно-смысловий.

Важливе значення для правильної постановки питання про природну детермінацію духовності має концепція вчених-космістів, видатних дослідників духовного світу людини (В. Вернадського, В. Соловйова, М. Бердяєва, П. Флоренського та ін.), лейтмотивом творчості яких є ідея всеєдності як методологічна основа пізнання природи і людського суспільства в їх взаємодії.

Ідея всеєдності сьогодні відіграє важливу роль у вихованні світогляду людини нового неосферного типу цивілізації, загальна сутність якого полягає в тому, що будь-яка людська діяльність повинна бути одухотвореною і піднесеною, здійснюватися у відповідності з універсальними законами Природи і Космосу. Разом з тим методологічні закономірності діалогу «Людина-Природа» екстраполюються на діалог «Людина-Суспільство», оскільки гармонізація життя на Землі передбачає перетворювальні дії не окремої людини, а всього соціального співтовариства. Це обумовлює потребу у виявленні детермінацій духовності, пов'язаних з соціокультурними комплексами, які, в кінцевому підсумку, визначають форми її об'єктивізації в культурі суспільства. Взаємодію соціуму з природними об'єктами неможливо розглядати без синергетичної методології, бо одна з найбільш фундаментальних ідей її полягає в тому, що духовний світ, народжений разом з розумом, – це результат біфуркації, разом з якою виникли закони суспільного життя.

* © Олексюк О. М., 2012

Розкриваючи роль діалогічних відносин у пізнанні світу й людини, М. Бахтін [1] виходить з так званого “діалогічного мінімуму”, сутність якого в тому, що «вищим архітектонічним принципом світу вчинку є конкретне архітектонічно значиме протистояння «я» і «іншого». Цим смисловою єдністю світу не порушується, а сходиться до рівня «подієвої єдності». Фундаментальне методологічне значення має концепція універсального діалогу для розуміння розвитку механізмів духовності. Діалог, в розумінні М. Бахтіна, співвідноситься з поняттям “діалектика”. Якщо діалектика є способом пізнання явищ дійсності, в їхньому розвитку і саморусі, то діалог – це загальний спосіб освоєння духовно-ціннісних основ буття. Вищі сфери цінностей – пізнавальні, естетичні та моральні – займають найвище ієрархічне місце в прошарках буття і відповідають принципу єдності Блага, Істини, Краси. Автор об’єднує “цінності дійсного життя і культури” (наукові, естетичні, етичні, релігійні та соціальні), “все просторово-часові і змістовно-сміслові цінності” з трьома «емоційно-вольовими центральними моментами»; “я - для - себе”, “інший - для - мене”, “я - для - іншого”. Світ пізнання, естетичний світ, світ вчинку М. Бахтіна вважає найвищими проявами світопорядку.

Отже, розгляд детермінант духовності свідчить, що для реалізації компетентнісного підходу принциповим є вихід за межі освіти, тобто аналіз освітніх процесів і феноменів в загальному контексті сучасної соціокультурної трансформації з урахуванням організаційних зв’язків трьох світів людини - природного, соціального і культурно-сміслового. Цінності визначають зміст ствердження людини в світі, підтвердження їх вільного розвитку в культурно-історичному просторі.

Мета статті – теоретичне обґрунтування духовних детермінант і цінностей компетентнісно орієнтованої вищої мистецької освіти та окреслення шляхів формування мистецької компетентності особистості як ключової.

Цінності – одна з найбільш стабільних характеристик особистості, її духовності. Вони завжди пов’язані з еталоном, на який орієнтована людина в своєму житті, з ідеалом, успадкованим нею. Духовні цінності немовби “програмують” діяльність людини на тривалі періоди, визначають генеральну лінію поведінки і її окремі вчинки. У цьому сенсі вони виступають найважливішим фактором організації компетентнісно орієнтованої мистецької освіти.

Викладені вище підходи свідчать про те, що важливими компонентами духовних сил особистості є не тільки спрямованість та ціннісно-сміслову організацію особистості, а й її компетентність, що виявляється в здатності набувати нові знання та вміння, вирішувати завдання, важливі для професійної діяльності, і в цілому для буття. Ключова компетентність відображає загальний рівень інтелектуального, морального та естетичного розвитку особистості, включаючи досвід створення смислів культурно-історичної спадщини різних епох. Разом з тим духовні сили особистості проєктують закономірності психічних процесів, сприйняття, творчої діяльності, завдяки яким можна розробляти групи предметних компетенцій.

У контексті досліджуваної проблеми неабиякий інтерес становить концепція Д. Леонтьєва [2]. Ґрунтуючись на теоретичних і експериментальних працях сучасних психологів, автор обґрунтовує сутність художньої компетентності і виділяє три аспекти, що утворюють її системну єдність. Перший аспект – когнітивна складність картини світу реципієнта, здатність до сприйняття багатовимірності та альтернативності мистецтва. Другий аспект – це володіння специфічними мовами різних видів і жанрів мистецтва, набором кодів (Ю.Лотман), що дають змогу дешифрувати інформацію в художньому тексті і перевести зміст мови мистецтва на мову людських емоцій і смислів. Третій аспект впливає з діяльності природи художнього сприйняття і являє собою ступінь оволодіння системою вмінь і навичок, що визначають здатність особистості здійснювати адекватну текстові діяльність із розпредметнення. Отож, психологічна структура мистецької компетентності відіграє, згідно з Д. Леонтьєвим, основну роль у виявленні духу часу і творінь рук людських. Це дає підстави вважати, що при харак-

теристиці мистецьких компетентностей як ключових важливо враховувати структуру духовного потенціалу особистості студента і визначати чинники, пов'язані з його соціокультурною детермінованістю.

Залучення людини до цінностей створює духовний образ життя. В індивідуальному плані він позначає певний комплекс мистецьких компетенцій, які дозволяють їй самореалізовуватися, здійснювати самостійну, внутрішньо мотивовану діяльність. В процесі самореалізації особистості виявляється сукупність тих її цінностей, які потенційно здатні поширюватися в навколишньому середовищі.

Для характеристики самого соціального середовища, яке взаємодіє з індивідом, можна використовувати поняття “духовний простір”. Це та частина соціального світу, на яку особистість поширює свої духовні цінності, саме в ній реалізується духовний потенціал як своєрідний поведінковий репертуар людини, який зумовлює певні рамки проявів її духовності. Зростання духовного потенціалу призводить до духовного багатства, тобто досвіду, накопиченого людиною в процесі самореалізації духовних якостей.

Вища мистецька освіта нерозривно пов'язана з наповненням її духовним змістом, що проявляється, *по-перше*, в тому, що відібрані в ході навчальної діяльності взірці спілкування перетворюються в її норми, які є своєрідними зліпками з моральних досягнень соціуму, ритуалів і звичаїв, що складаються століттями.

По-друге, визначальною нормою процесів навчання і виховання стає вплив на них особистості вчителя, який виконує різні ролі: майстра, духовного наставника, чуйного співрозмовника тощо. Учитель формує в учнів уявлення про духовність як через зміст свого предмета, так і через власну поведінку, спілкування з вихованцем. Від позиції вчителя в значній мірі залежить змістовна спрямованість індивідуального “Я” учня (залежна від чужої волі, зовнішніх впливів або націлена на власне духовне поле), що фокусує в своїй самореалізації сутність духовності, її головний сенс.

По-третє, мистецьку освіту формує нормативна модель особистості. Вона завжди реалізує свою мету в конкретній гуманітарній обстановці, надаючи учням можливість духовних пошуків у науці, мистецтві, філософії, релігії, історії та визначаючи горизонти свободи особистості. Ця модель формує зміст і характер процесу соціалізації, допомагає людині визначатися на конкретних етапах життєдіяльності.

По-четверте, сама атмосфера мистецької освіти не тільки створює особливий духовний світ, в якому здійснюється процес навчання, а й сприяє його взаємодії з іншими сферами духовного життя. Таким чином, формується потреба в постійній освіті (самоосвіті), як рушійній силі духовного оновлення особистості.

Отже, у виховному процесі важливо враховувати систему духовних цінностей, організувати ситуації їх психологічного переживання. Виходячи з визначення виховання як процесу становлення системи цінностей особистості, важливо підкреслити: в історії культури співвідношення цінностей має безліч конфігурацій. Тим не менше, більшість дослідників вважають, що в аксіологічній тріаді “Істина-Добро-Краса” ієрархії не може бути, вищі духовні цінності рівнозначні для визначення родового сенсу життя.

У сучасній філософії освіти відродження принципу пріоритету вищих духовних цінностей пов'язане з системою філософських принципів субстанційної єдності і діалогової згоди, що впливають з аналізу природних, соціальних і культурних детермінант духовності. Виходячи з цих принципів, ми, з одного боку, маємо підпорядковувати свою діяльність вищим духовним цінностям, а з іншого боку – знайти свій шлях до цих цінностей і реалізовувати його у своїй діяльності. Такий шлях духовного виховання автор пов'язує з концепціями гуманізації освіти, що включають потребу у вихованні учнів на основі вищих духовних цінностей і охоплюють не тільки відносини між людьми, а й їх взаємини з явищами природи, особливо живої, з Космосом. Мова йде про те, що у новій універсальній культурі відносини з Космосом

мають формуватися на основі таких вищих духовних цінностей, як Істина, Добро, Краса, а також – християнській тріаді – Віра, Надія, Любов.

Шлях осягнення духовності освіти – це виховання індивідуальності через відкриття простору інтелектуальних, моральних, естетичних пошуків, через самознаходження, самовираження, самореалізацію індивідуального “Я” в духовності людської культури. Інституції освіти безпосередньо звертаються до внутрішнього світу людини. Невипадково, древні називали освіту “cultura animi” (культура духу). Видатний біолог і гуманіст П.Тейяр де Шарден писав: «На землі не можна очікувати ніякого прогресу ... без примату і тріумфу особистісного начала, що увінчує собою дух ...» [3, с. 32]. Він любив повторювати афоризм Дж. Хакслі про те, що людина – це еволюція, яка усвідомила сама себе.

Компетентнісний підхід орієнтує на усвідомлення пріоритетів вищих духовних цінностей, що, по суті, є одним з найголовніших напрямків сучасної духовної еволюції людини. Аналіз змісту природного, соціального і культурно-смыслового детермінацій духовності уможливує виявлення методологічних орієнтирів педагогіки духовного потенціалу особистості, яка виступає як реальна альтернатива традиційної освіти. Упроваджуючи в освітній процес вищої школи, компетентнісний підхід сприяє переходу до неklasичної моделі, що ґрунтується на новому типі постнеklasичної раціональності. Духовне «Я» суб'єкта співвідноситься із загальнокультурним потенціалом – базовими духовними цінностями. Від ступеня сформованості ціннісного ядра особистості залежить те, чим насправді стануть сформовані мистецькі компетентності особистості. У той же час не можна не погодитися з думкою відомих учених (зокрема, О. Вербицького, О. Єрмакова) щодо основної причини негативних моментів у процесі впровадження компетентнісного підходу. Це насамперед відсутність визнаної науковим і педагогічним співтовариством психолого-педагогічної теорії, понятійний апарат і принципи якої дозволили б встановлювати єдину наукову мову професійного спілкування для всіх, хто зайнятий у сфері інновацій і побудувати продуктивну траєкторію руху освіти на шляху науково обґрунтованої змістовної, а не формально-організаційної реалізації ідей компетентнісного підходу. Це протиріччя виявилось характерним і для загальної, і для вищої мистецької освіти. Так, зокрема, деякі вчені піддають сумніву коректність поняття «художньо-естетична компетентність», аргументуючи свою позицію самодостатністю мистецтва і його можливостями у формуванні світосприйняття особистості. Дискусії з приводу обсягу і сутності понять “естетичне” і “мистецьке” були актуальними для естетики 70-х рр. і вирішені на користь поняття «естетичне» як включає в себе «мистецьке».

На нашу думку, сьогодні доцільно розглядати мистецька компетентність як ключову в системі мистецької освіти. Мистецька компетентність відображає духовний потенціал особистості, її здатність до емоційно-ціннісного світопереживання, готовність створювати творчий стиль життя і діяльності на основі досвіду використання мистецьких компетенцій.

Список використаних джерел

1. Бахтин М. М. К философии поступка // Философия и социология науки и техники: Ежегодник АН СССР, Науч. совет по философским и социальным проблемам науки и техники ; Ред. кол. : И. Т. Фролов / отв. ред./ и др. / М. М. Бахтин. – М. : Наука, 1984-1985. – 383 с.
2. Леонтьев Д. А. Художественная компетентность как характеристика личности // Эмоции, творчество и искусство. Тезисы докладов международного симпозиума. – Пермь, 1997. – С. 64-65.
3. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. / Тейяр де Шарден П. – М. : Наука, 1987. – 240 с.

In this article the principles of pedagogy of spirit potential of the individual are grounded. The essence of spiritual values and determinants of competence-oriented higher art education are revealed. A psychological and pedagogical analysis of artistic competence of the individual is proposed.

Key words: spirit determinants, spiritual values, competence approach, higher art education.